

## Abdulla Oripovning xorijda yaratilgan she'rlarida obrazlar tasnifi va tadriji

Gulrux Xudoyorova<sup>1</sup>

### Abstrakt

Maqolada A.Oripovning xorijda yaratilgan asarlaridagi obrazlar tizimi, ularning yangilanish bosqichi, nazariy tasnifi amalga oshirilgan. Obrazlar tasnifi asosida ulardagi o'zgarishlar, kechinmani ifodalashdagi o'rni tahlil etiladi. She'rlar yillar kesimiga muvofiq tarzda guruhlariga ajratilib, ulardagi tafakkur tadriji aniqlanadi. Vatan, ayol, yoshlik kabi mavzularda shoirning obrazlarni qo'llash mahorati, lirik kechinmani ifoda etish usullari xususida so'z yuritiladi. Xorijda yaratilgan 8 turkumdagi she'rlar badiiyati o'zaro qiyos etiladi. Ularda shoir kechinmalarini aks ettirish yo'llari aniqlanib, she'rlar makon va zamon nuqtayi nazaridan tasnif etiladi. Inson, hayvon, geografik makon, detal obrazlarning o'zaro qiyosiy tahlili amalga oshirilib, ushu obrazlarni yaratishda shoirning badiiy mahorati tadqiq etiladi. Xorij safarida yaratilgan she'rlarning obrazlar tizimida lirik kechinma aks etilishi masalasi yoritiladi.

**Kalit so'zlari:** *tasnif, obraz, lirik kechinma, badiiy ifoda, safar lirikasi, inson obrazi, detal obraz, geografik makon obrazi.*

### Kirish

Obraz muallif tuyg'ularining ifodasi o'laroq vujudga keladi yoxud obraz shoir chizgan suratdir. Obraz elementlarida muallif lirik kechinmalari aks etadi. Shu jihatdan ham lirik kechinma tahlili jarayonida obraz muhim ahamiyatga ega. Jamoliddin Turdimov lirik kechinma va poetik obraz aloqasi haqida quyidagicha fikrlarni keltirib o'tadi: "Kechinma va poetik obrazning o'zaro aloqasini inkor qilib bo'lmaydi, chunki poetik obrazlarga baribir lirik kechinma she'rga bergan umumiy kayfiyat, bo'yoqning mazmunning nuqsi uradi. She'rdagi har bir nuqta kechinmadan kelib chiqadi va u bilan bevosita aloqador" [Turdimov 1999, 18].

Abdulla Oripovning xorijda yozilgan asarlari Moskva,

---

<sup>1</sup>Xudoyorova Gulrux Normurod qizi – PhD, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

**E-pochta:** gulruxxudoyorova@gmail.com

**ORCID ID:** 0000-0002-1977-2225

**Iqtibos uchun:** Xudoyorova, G. 2022. "Abdulla Oripov she'riyatida lirik kechinma va poetik tasvir uyg'unligi". *O'zbekiston: til va madaniyat*. 2(2): 72-84.

Armaniston, Rim, Amerika, Italiya, Yaponiya, Jeneva kabi mamlakat va shaharlarga qilgan sayohatlari natijasi o'laroq yuzaga kelgan. Ular jami 8 ta to'plamdan iborat bo'lib, shartli ravishda "Moskva turkumi", "Armaniston turkumi" "Haj daftari", "Jeneva daftari", "Yapon ohanglari", "Italiya daftari", "Turkiya daftari", "Ummonorti ilhomlari" deb nomlanadi.

### **Asosiy qism**

Armaniston turkumida 5 ta she'r mavjud bo'lib, yaratilish davri 1967-yil deb belgilanadi. Moskva turkumidan esa 1981-yilda yaratilgan 4 ta she'r o'rin olgan. Bu ikki turkumdagi she'rlarda ijodkorning lirik, ishqiy, ijtimoiy xarakterdagi she'rlari jamlangan. "Haj daftari" shoirning 1992-yilning 25-may sanasidan 16-iyun oyiga qadar Makka va Madinada yozilgan 15 ta she'rni o'z ichiga qamrab oladi. Unda shoirning diniy va dunyoviy masalalarga oid qarashlari o'z aksini topadi. "Jeneva daftari" Abdulla Oripovning "Tanlangan asarlar"ida (Toshkent, Sharq, 2019) alohida ikki mustaqil qism sifatida, ammo ayni bir nom ostida beriladi. Bunda shoirning ilk safari natijasi o'laroq vujudga kelgan dastlabki to'plamda jami 10 ta she'r mavjud bo'lib, ular Abdulla Oripovning Jenevaga birinchi bor sayohat qilganida, ya'ni 1996-yilda yaratilgan. Shoirning ikkinchi bor Jenevaga qilgan safari natijasida yaratilgan to'plam birinchi to'plamga nisbatan hajman kattaroq. Unda jami 39 ta she'r mavjud bo'lib, muallif ushbu to'plamdagi she'rlarning ostiga 2003-yilning 7-iyul sanasidan boshlab 2004-yilning 26-noyabrigacha bo'lgan sanalarni qayd etadi. "Yapon ohanglari" esa 2003-yilda yaratilgan she'rlardan iborat bo'lib, 9 ta, "Italiya daftari" esa 2008-yilning Rim va San-Morino shaharlarida yaratilgan 10 ta she'rni o'z ichiga qamraydi. "Turkiya daftari" dan esa 17 ta she'r o'rin olgan bo'lib, ular 2003-yilda yaratilgan. Qolaversa, ishga Abdulla Oripovning Rimga safari natijasi o'laroq yaralgan "Tunislik bola" she'ri ham ishning manbasi sifatida olindi. Shoirning hajman va mazmunan eng yirik to'plami bu "Ummonorti ilhomlari" bo'lib, unda jami 166 ta she'r mavjud. Ushbu she'rlarning barchasini jamlaganda xorij safarlari mobaynida yozilgan she'rlarning umumiy hajmi jami 277 tani tashkil etib, ushbu she'rlarni obrazlar jihatidan tasniflash va ulardagi obrazlar tadrijini o'rganish, lirik kechinma masalasining obrazlarda qay tarzda aks etishini aniqlash bugungi kun adabiyotshunosligimizning eng dolzarb masalalaridan biridir. Shundan kelib chiqilgan holda aytish mumkinki, Abdulla Oripov safarlari mobaynida vujudga kelgan to'plamlar obrazlar xilma-xilligi, badiiyati va chuqur mazmunga

egaligi bilan adabiyotshunoslikda obraz masalasini ilmiy jihatdan tadqiq qilish uchun yirik manbaa vazifasini bajara oladi. Shoirning xorijda yaratilgan she'rlaridagi lirik kayfiyatni ochib berish uchun 4 ta obraz asosiy o'rin. Ular:

- Geografik makon nomlari obrazi;
- Inson obrazi;
- Hayvon obrazi;
- Detal obrazlar

Ushbu obrazlar shoirning xorijda yaratilgan har 8 ta to'plamida ham shoirning badiiy maqsadini va lirik kechinmalarini ochib berishga xizmat qiladi.

Shu o'rinda detal obrazlar masalasiga alohida to'xtalib o'tish joiz. Detal obrazlar xususida dastavval adabiyotshunos B. Sarimsoqov fikr yuritadi. Narsa-buyumlar, portretlar, peyzaj kabi tasvirlar detal obrazlarni tashkil etadi. Muallif ayni shu detal obrazlar vositasida o'z his-tuyg'ularini, maqsad va fikrlarini ochib beradi. Ba'zan detal obrazlar ramziy ma'no-mazmunga ham ega bo'ladi.

Shu jihatdan Abdulla Oripov she'riyatidagidagi 9 ta detal obraz tahlil qilinar ekan, ushbu detal obrazlarning nomlanishi, bajargan vazifasi, o'zbek xalqi urf-odati va an'analarga qay darajada murojaatiga ko'ra ham ularni ikkiga ajratishni maqbul deb topdik:

- Umumiy detal obrazlar;
- Milliy mentalitetga xos detal obrazlar;

Bu tasnifda umumiy detal obrazlar butun insoniyat uchun tanish va bir xil vazifa bajaruvchi obrazlar bo'lsa, milliy mentalitetga xos detal obrazlar faqat bizning xalq orasidagina qo'llanuvchi, milliy g'urur, iftixor timsollari vazifasini o'tovchi predmetlar, peyzajlar, urf-odatlar obrazidir.

Xorij safarlari mobaynida yaratilgan she'rlarda badiiy tafakkur va obrazlar tadriji, muallifning lirik kechinmalari bizning tasnifga ko'ra muallifning obrazlarga quyidagicha yondashuvi asosida ko'rinadi:

1. Kashfiyot obrazlar vositasida.
2. Turg'un va o'zgaruvchan obrazlar vositasida.

Xorij safarlarida yozilgan she'rlarda mavzu va obrazlar tizimi bir-biriga yaqin va o'xshashdir: ayol, vatan, muhabbat, insoniylik kabi. Ularning barchasi turli vaqtda, turli o'rinlarda yaratilganiga qaramay bu she'rlarda bir ijodkorning ruhiyati anglashiladi. Ammo

boshqa to'plamlardan farqli o'laroq "Ummonorti ilhomlari" da safar davomida yaratilgan shunday she'rlar mavjudki, ular mavzusi va yaratilgan obrazi jihatidan tamomila yangi va dolzarbdir. Muallifning "Mardikor" she'ri ana shunday mazmun jihatidan boshqa she'rlardan tubdan farq qiluvchi va o'ziga xos ijod namunasi sanalib, dastlab voqealar bayoni oddiy, barchamizga ma'lum va tanish jarayon haqida so'z yuritishdan boshlanadi: *Bajargin o'zingga mansub yumushni, Ovchi ham o'ljasin bir o'zi ovlar. Agar yoqtirmasa qandaydir ishni,*

*Mardikor yollaydi ba'zi birovlar.* Mumtoz adabiyotda "Musalsal g'azal" tushunchasi mavjud. Unda voqealar rivoji darajama-darajama rivojlanib boradi. Bunga Navoiyning mashhur "Jong'a chun dermen..." deb boshlanuvchi g'azali misol bo'lishi barchaga ayon. Abdulla Oripov mumtoz adabiyotdagi ana shu tadrijiylikni barmoq vaznida mohirona qo'llaydi. "Mardikor" she'ri oddiy kichik voqealar bayonidan boshlab asta-sekin rivojlanib boradi. Mahalladagi hasharlarda, shanbaliklarda pul yordamida mardikorlardan foydalanishga, bilimsiz farzandi o'rniga pul bilan bilimli bolani mardikor sifatida yollab o'qishga kiritish voqealariga borib ulanadi. Ammo tadrijiylikning eng yuqori darajasi bu emas. Hali fojialarning darajasi yanada yuqorilab boradi. Endi hatto azada ham mardikor ishlatilayotgani, ya'ni "mardikor yig'ichilar" haqida so'z ketadi. Asta-sekin shoir jamiyatning eng og'ir, og'riqli muammolari tomon boradi. Ammo asl fojia, ya'ni asar kulminatsiyasi she'r so'ngida ma'lum bo'ladi: *Hech kimning qo'rg'onin bosmasin xatar, Hatto zor qilmasin hamsoyasiga, Vatanning boshiga ish tushsa agar, Mardikor borgaymi himoyasiga.*

Tarixdan ma'lumki, janglarda ba'zan hukmdorlar yollanma jangchilar madadidan foydalanganlar. Ammo ularning ko'pchiligi mag'lubiyatlarga uchragani tarixiy fakt. Boisi yollanma jangchilar faqat pul uchungina jang qilgan. Ular uchun boshqa tuyg'ular begona. Ko'pchilik hollarda ularga kim ko'proq pul taklif qilsa o'sha tomonga o'tib ketaverishgan. Chunki ular uchun vafo, sadoqat hissi begona. Ular vatan va uning ozodligi uchun emas, aksincha, mol-dunyo uchungina jang qiladilar. Odatda yollanma jangchilar madadiga tayangan hukmdorlar oxir-oqibatda juda ko'p holatlarda mag'lubiyatga uchraydilar. Jumladan "Boburnoma" da Bobur Shayboniyxon bilan bo'lib o'tgan muhim janglarning birida yollanma mo'g'ul jangchilaridan foydalanganligini va bundan qattiq afus-nadomat chekkanligini yozadi: "Bizga ko'makka kelgan mo'g'ul lashkarining urushga toqatlari yo'q edi.

Urushmoqni qo'yib, o'zimizning elniyoq talab, otdan tushurishga kirishdilar" [Boburnoma 1028, 153]. Demak qachondir qo'llangan "yollanma jangchi" tushunchasini bugungi tilda shoir "mardikor" tushunchasiga tenglashtiradi va lirik kechinmalarini ochib berish uchun bu obrazdan unumli foydalalanadi. Shoir so'zlaridan ayonki "mardikorlar" – "yollanma jangchilar"ga himoyasi qolgan yurtning holiga voy. Shu bois yurtga, xalqqa mardikorlar emas, chinakam mard farzandlar, himoyachilar kerak. Zero, faqat yurtning o'z bolasigina o'z elini chinakam himoya qiladi, asrab-avaylaydi. Shoir ana shunday katta tushunchani "Mardikor" she'ri zamiriga jo qilar ekan, o'zining kelajakni ko'rishga qodir o'tkir nigohi bilan insoniyat boshiga tushishi mumkin bo'lgan ulkan xavf-u xatardan ogohlantiradi.

Inson fitratida bir paytning o'zida ham ezgulik, ham yovuzlik mavjud. Ular – bir narsaning ikki tomoni. Abdulla Oripov shoirga xos sinchi nigoh ila inson fitratidagi ayni shu ikki jihatni to'liq darajada anglaydi va o'z asarlarida bu holatni yorqin ifodalab bera oladi. Zero, inson – ham ijtimoiy, ham biologik, ham ruhiy ildizga ega, ularning jamini o'zida jo qilgan murakkab mavjudot. Adabiyotning har qanday mavzusi tag mazmunida inson obrazi, uning tuyg'ulari va hissiyotlari mujassam. *Inson obrazi* Abdulla Oripov she'riyatining ham bosh va yetakchi mavzularidan biri sanaladi. Ijodkor Insonni eng ulug' va mukammal yaratiq deb hisoblaydi. Chunki inson barcha mavjudotlardan ulug'roq kuchga – fikrlash, tafakkur qilish qudratiga ega. Shu bois faqat inson ertangi kunini yaratish, unga ta'sir qilish qudratiga ega. Tarixni ham insonning o'zi bitadi. Inson ta'siri bilan tarix yo shonli, yoxud qonli bo'lishi mumkin. Shoir nazdida inson nafaqat sharaflı yashamog'i, hattoki uning o'limi ham sharaflı bo'lmog'i joiz: *Odamsod mardlikni qilmasin kanda, Pichog'in charxlar-ku hech bo'lmaganda. Qo'ying, jallodga ham yolchisin banda, Duch kelgan kimsaga topshirmang uni.* Aslida sharaflı o'lim topmoq uchun ham insonga mos va xos tarzda hayot kechirmoq lozim. Abdulla Oripovning xorijda yaratilgan she'rlarida inson obrazining o'ziga xos talqini mavjud. Shoir o'z she'rlarida inson obrazini *shifokor, muxbir, ovchi, olim, shoir* kabi kasb vakillari qiyofasida gavdalantiradi. Ayni shu jarayonda shoirning mahorati va badiiy kashfiyoti namoyon bo'ladi. Abdulla Oripov turli kasb vakillari qiyofasida inson xarakteridagi qarama-qarshi jihatlarni, yovuz va ezgu niyatli inson qiyofalarini ko'rsatib beradi. Turli xil kasblar vositasida insonning turli xil xususiyatlarini ochib beradi. Masalan, uning "Jeneva daftari" tarkibiga kiruvchi "Muxbirlar" she'riga e'tibor qarataylik:

Odam ko'kka uchdi,  
Quchdi ummonni.  
Yetdi poyoniga kurash, ur-surlar.  
Gij-gijlatib qo'yib telba jahonni,  
Bu kun minbarlarga chiqdi muxbirlar.

Shoir muxbir qiyofasidan foydalanib inson xarakteridagi g'iybatchilik, fisq-u fasodni qoralaydi. Insonning o'zaro nizolarga sabab bo'luvchi xarakter-xususiyatini tanqid ostiga oladi. "Italiya taassurotlari" da esa "Jeneva daftari" dagi muxbir qiyofasiga qarama-qarshi, tamoman zid bo'lgan do'xtir qiyofasidan foydalanib insoniyat xarakteridagi ezgu fazilatlarini – mehr-u muhabbat, birodarlik, rahm-shafqat tuyg'ularini ulug'laydi: *So'rab o'tirmadi millatimni u, Tekshirib, qandaydir illatimni u. Oraga solmadi siyosatni ham, Mamlakat, din bilan diyonatni ham.* O'lis elda unga shifo bo'lgan do'xtir shoir qalbida inson farzandlariga nisbatan cheksiz mehr tuyg'usini uyg'otadi. Abdulla Oripovning bu ikki she'ri yaratilish o'rnini va vaqti jihatidan bir-biridan qat'iy farq qiladi. "Muxbirlar" she'ri 1996-yilda Jenevada yaratilgan bo'lsa, uning "Do'xtir" she'ri 2008-yilda Italiyaning Rimini shahrida yozilgan. Ijodkor Inson obrazini gavdalantirishda turli kasb egalarining har xil xarakter va portretini yaratish orqali Inson xakteri antitezasini yuzaga keltiradi va Inson obraziga murojaat etar ekan, an'anaviy sanalgan bu mavzuga yangicha ruh beradi. Abdulla Oripovning inson mavzusidagi she'rlarini yaratilgan yillariga ko'ra ketma-ketlikda tahlil etilsa, ularning barchasida ijodkorning bu mavzudagi lirik kechinmalari deyarli bir xil ekanligi ma'lum bo'ladi. Shu sababli ham biz Abdulla Oripov she'rlaridagi *Inson* obrazini o'zgarmas obraz sifatida baholadik.

Abdulla Oripovning xorijda yaratilgan inson obrazi sirasiga kiruvchi *ayol* mavzusi alohida o'rin va darajaga ega. Jumladan shoirning "Everest va ummon", "Jeneva daftari" to'plamlarida to'rttadan, "Italiya safari" va "Haj daftari" da bittadan, Moskva va Armaniston safarlaridaham aynan shuncha ona, yor, qiz mavzusidagi she'rlarga duch kelamiz.

Ma'lumki, ayol obrazi o'zbek adabiyotidagi an'anaviy obrazlardan biridir. Ammo o'zbek adabiyotida ayol obraziga alohida e'tibor va yondashuv shoirning xorijda yaratilgan she'rlarida kuzatiladi. Uning ijodida ayol mavzusi shunchaki mavzuligicha qolib ketmaydi, aksincha, obraz darajasiga ko'tariladi va an'anaviy obrazlardan biri bo'lgan bu obrazga murojaat jarayonida muallifning yuksak novatorligi bo'y ko'rsatadi. Shoir ijodida ayol obrazi *mehr, poklik, muhabbat, ezgulik, o'tmish va kelajak* timsoliga aylanib ketadi.

Ijodkor ayol obrazida xalqning o'tmishini, kelajagini ko'radi. Jumladan olis Xyustonda turib o'zbek ayoli qismatini, kecha va bugunini yodga oladi. "Yangi asr mo'jizalari" she'rida bu haqda shunday yozadi:

O'tgan davrlarning asoratlari  
Ko'zikkan yaraday bitib ketgaydir.  
Inshoolloh, eng oliy murodlar sari,  
O'zbek ayoli ham borib yetgaydir.

Demakki, shoir nazdida ayol qalbida olis moziyning jaro-hatlari va kelajak quyoshining porloq nurlari mujassam. Shul bois Abdulla Oripov ijodida ayol obrazi olis o'tmish va porloq kelajak timsolidir.

Haqiqatan, shoir ta'kidlaganidek, ayol KELAJAK timsolidir. Chunki har bir ayol, har bir ona beshikda ertangi kunni, porloq kelajakni, Hazrati insonni ulg'aytiradi. Muallifning "Haj daftari" tarkibiga kiruvchi "Ona" she'rida ana shu ma'no-mazmun yanada oydinlashadi. Ayol obrazi shoir ijodida yana bir pog'ona balandlaydi: *Qavmimni ranjitib qo'ymayin, ammo, Tobut yasab kelgan er zoti doim. Onalar bag'riga faqat beshik jo, Hayotbaxsh allalar aytgan, muloyim* – deya ta'kidlaydi. Ayol farzandga hayot baxsh etadi, unga hayotbaxsh allalar aytib voyaga yetkazadi. Shuning uchun ham ayol o'z-o'zidan HAYOTNING, TIRIKLIKNING timsoliga aylanadi va shu sabab ayol obrazini tiriklik, hayot timsoli bilan uyg'unlashtiradi.

Abdulla Oripov she'riyatida ayol obrazi yanada mazmun va badiiy jihatdan mukammallashib, badiiylik kasb etib boraverganiga ishonch hosil qilamiz. Xususan muallifning "Jeneva daftari" tarkibiga kirgan "Jamayka" she'ri bu jihatdan e'tiborga molikdir. Ushbu she'rda shoir ko'ngil qo'ygan sanam "Ming bir kecha" ertaklarida ta'riflangan sanamlardanda go'zalroqdir. Bu suluv muallifning yodiga olislarda qolgan yoshligini soladi:

Boqib jamolingga, yuragimda mung,  
Olis yoshligimni esga olayin.  
Ortingdan "Jamayka, Jamayka", deb so'ng,  
U sirli qo'shiqni kuylab qolayin.

Aniq va ravshan ko'rinib turganidek, bu she'rda sevikli yor – YOSHLIK ramzi. Jamaykaning go'zal qizi shoir qalbini to'lqinlantiradi va uni eng baxtiyor damlariga – yoshlik kezlariga qaytaradi.

Nafaqat o'zbek, balki jahon adabiyotiga e'tibor qaratilsa, ularning qariyb barchasida ayol obrazi (Ularning aksari qandaydir ismlar bilan ataladi) mavjud ekani kuzatiladi. Abdulla Oripov ijodida Kamilla ("Italiya safari"), Salminaxonim (Armaniston safari), Irina



(Moskva turkumi) Erkin Vohidovda Azganush ("Kavkaz she'rlari"), Sergey Yeseninda Shahina ("Fors taronalari") kabi ismlarga duch kelamiz. Ushbu she'rlarda e'tiborni tortuvchi bir jihat borki, ayni shu jihat yuqorida nomlari sanab o'tilgan barcha ayollar obrazidagi mohiyatni birlashtiradi. Har uchala ijodkor ham o'zga yurtidagi go'zal qiyofasida o'z yurtida qolgan muhabbatini yodga oladi va o'zga yurtidagi sevgisi unga Vatanini, undagi muhabbatini eslatib yuboradi. Bundan ko'rinadiki, nafaqat Abdulla Oripov ijodida balki, boshqa shoirlar ijodida ham ayol VATAN obrazi sifatida gavdalanadi.

Erkin Vohidovning ijodida Azganush ismiga duch kelamiz. Shoir o'zga yurtidagi bu go'zaliga mehr qo'ygan. Ammo uning yonida qololmaydi. U bilan xayrlashishi lozim. Chunki oshiq o'z diyori sari oshiqmoqda. Uni qadrdon Vatani, yor-u birodarlari kutmoqda: *Kechagina kelgan edim, go'yo tush, Bir nafasda o'tib ketdi hafta ham. Xayr senga, xumor ko'zli Azganush, Xayr endi, ko'rishguncha, jonginam.* Ayni shu kabi ifoda rus shoiri Sergey Yeseninga ham begona emas. Uning ham Sharqda ko'ngil qo'ygan yori (Shahina) shoirga Shimolda unga intizor bo'lgan o'z muhabbatini, o'z Vatanining dilbar qizini eslatadi:

Shahinam, o mening Shahinam,  
Shimol yoqda bir nozanin bor.  
Senga o'xshar, g'oyatda dildor,  
Balki meni o'ylar ul sanam...  
Shahinam, o mening Shahinam.

Abdulla Oripov she'rlarida turli millat ayollari obrazi uchraydi. Shoir ularning har birini hurmat va muhabbat bilan tilga oladi. "Jeneva daftari"dagi "Jamayka", "Habash qiz", "Italiya safari" tarkibidan joy olgan "Kamilla" Armaniston safaridagi Salminaxonim, Moskva safarida kuylangan Irina kabi ayollar turli millat vakilidirlar. Ularning tili, dini, ko'rinishi, dunyoqarashi bir-biridan farq qilishi tabiiy hol, albatta. Ammo shoir bekorga ularga e'tibor qaratmadi, bekorga ularga atab she'r bitmadi. Boisi ularning har biridagi qaysidir jihat shoirning o'z yurtidagi muhabbatini yodiga soladi, qaysidir jihati bilan ular shoir sevgan, ardoqlagan o'zbek qiziga o'xshab ketadi. Shoirning "Habash qiz" she'ridagi ushbu misralar fikrimiz tasdig'i bo'la oladi: *Nari ketolmayman bir habash qizdan, Juda o'xshar ekan Senga ko'z-qoshi. Bilmadim, o'sha payt, qay biringizdan, Nusxa olgan ekan falak naqqoshi.* Ana endi Abdulla Oripov ijodidagi ayol obrazining chinakam mohiyati ayon bo'lgandek, asl ildizlari ko'ringandek, nazdimizda. Shoir xoh Jenevadagi, xoh Italiyadagi, xoh Yaponiya, xoh Amerikadagi ayol obrazini yaratmasin



ularning barchasida qandaydir o'xshashlik, umumiylik bor. Ularning barchasi qaysidir jihatdan bir-biriga kelib bog'lanaveradi, bir-birini takrorlaydi. Abdulla Oripovning xorijda yaratilgan she'rlaridagi barcha millat ayollari obrazini umumiy yaxlitlikda tutib turuvchi zanjir bu – O'ZBEK AYOLI timsolidir.

Ko'rinib turganidek, har uchala shoir olis yurtlarda ham o'z Vatanini yodga soluvchi, o'z yurtidagi dildorni eslatuvchi ayolga mehr qo'yadi va bu holat uning lirik kechinmalarida o'ziga xos tarzda aks etadi.

Abdulla Oripov she'rlarida uchragan Kamilla, Irina, Salminaxonim, Sergey Yesenin ijodidagi Shahina, Erkin Vohidov lirikasidagi obrazlarning real yoxud norealligi adabiyotshunos uchun u qadar muhim ham emas, nazdimizda. Bu obrazlarni yaratishdan shoirlarning ko'zlagan badiiy maqsadi adabiyot uchun muhimroqdir. Shulardan kelib chiqib xulosa qiladigan bo'lsak, Abdulla Oripov o'z ijodida ayolni yorqin obraz darajasiga olib chiqa olgan va obrazga hayotiylik baxsh etgan. Abdulla Oripov she'riyatida ayol – YOSHLIK, ayol – HAYOT, ayol – KELAJAK va eng muhimi – VATAN demakdir.

Oripov she'riyatida shunday obrazlar mavjudki, ular vaqt o'tgani sari bosqichma-bosqich boshqa qiyofaga kira boshlaydi, tadrijiylik asosida o'zgarishga yuz tutadi. Shunday obrazlardan biri BOLA obrazidir. Bilamizki, bola obrazi G'arb va Sharq adabiyotida poklik, mehr timsolidir. Ispan adabiyoti vakili Lorka she'riyatida, qirg'iz adabiyotida Aytmatovning "Oq kema" qissasida va o'zbek adabiyotida bola obrazi an'anaviy qiyofa kasb etadi, ya'ni u ezgulik ramzidir. Abdulla Oripov ijodida esa bu obraz jamiyatning shoir badiiy tafakkuriga ta'siri asnosida o'zgarishga yuz tutadi. Masalan, "Haj daftari"dan o'rin olgan "Tilanchi bola" she'ridagi bola obrazi pokizalik timsolidir. Undagi bola bu dunyoning hech bir voqeligiga qiziqmaydi. U faqat insonlarni ezgulikka chorlaydi, mehr-muhabbat ulashadi: *Jim boqar, ishlari go'yo sarishta, Faqat nigohida o'tinch porlardi. Mening nazarimda u bir farishta, Mehr-u saxovatga unsiz chorlardi.* Ammo qachonlardir farishtadek beg'ubor bo'lgan bola obrazi bugungi kunga kelib, ya'ni "Everest va Ummon" to'plamida butunlay yangi qiyofa kasb etadi, o'zgardi. Endi u o'zini o'ylaydigan, birovlariga orqa qiladigan xudbin inson qiyofasiga kira boshladi. Bola endi avvalgidek faqat ezgulikni ko'zlamaydi, aksincha, nima qilib bo'lsa-da o'z maqsadiga erishishga intiladi. Maktabdan ikki olib qaytganida bobolarga va otasiga orqa qiladi. Bola ruhiyatida bo'layotgan bunday o'zgarish shoir nigohidan chetda qolishi aslo mumkin emas. Shu bois endi shoir "Tilanchi bola" she'ridagi kabi

ma'sum bola obrazini emas, aksincha, "Ikki bola" she'ridagi kabi xato yo'ldan ketayotgan bola obrazini tasvirlaydi: *Otajonim, xafa bo'lmang, Axir bizga omad yor, "Ikki" olsam olibman-da, Beruniy bobomiz bor*. Ko'rinib turibdiki, bu obraz ijtimoiy muhit ta'sirida tadrijiy o'zgarishga yuz tutyapti va shoir sijodida bu o'zgarish aks etmoqda, shoir tafakkur tadriji asnosida o'zgarishga yuz tutyapti. Ayni shu sabablar bunday obrazlarga *o'zgaruvchan obrazlar* deya nom berish mumkinligini ko'rsatadi.

Abdulla Oripov lirik kechinmalari ifodasida majozdan ham mahorat bilan foydalanadi. Bu jarayonda ijodkor uchun hayvonlar obrazi eng ma'qul obrazdir. Nafaqat o'zbek, qolaversa, butun dunyo adabiyotida hayvonot dunyosidan foydalangan holda kechinmalarning bayoni akslantirilishi eng ommalashgan holatdir. Oripov ijodida *arslon, fil, kiyik, toshbaqa, chumchuq, sichqon* kabi hayvonlar obrazi keng qo'llanadi. E'tibor qaratsak hayvonlar tanlovining o'zidayoq qarama-qarshilik kuzatiladi: Arslon va sichqon, kiyik va toshbaqa. Ularning biri kuch-qudrat timsoli bo'lsa, biri – iniga bekinib yashaydigan ojizlik timsoli; biri yugurik jonivor bo'lsa, biri imillab yashaydigan jonzot. Shoir obrazlarni o'zaro qarama-qarshi qo'ygan holda chuqur falsafiy mushohadalar yuritadi va teran xulosalar chiqaradi. Muallifning "Everest va ummon" to'plami tarkibiga kirgan "Xonaki fil", "Kiyik va toshbaqa", "Chumchuq", "Tenglik" kabi she'rlarida ayni holat kuzatiladi.

Abdulla Oripovning "Xonaki fil" she'ri boshdan oxiriga qadar intoq san'ati asosiga qurilgan bo'lib, undagi barcha voqealar xonaki filning o'zi tomonidan bayon qilinadi. Bu holat kechinmaning yanada tiniqroq va jonli bo'lishini ta'minlaydi:

*Yillarim o'tdilar,  
O'rgandim qo'lga,  
Aylandim siz ko'rgan  
Xonaki filga.*

Shoir she'riyati falsafiy mazmunning zalvorliligi, badiiy ifodalarning teran falsafiy mohiyat bilan favqulodda birlik hosil qilishi, o'xshatishlarning originalligi, ezgulikning yovuzlikka ayovsiz munosabati asosiga qurilganligi bilan ajralib turadi. Shoirning falsafiy fikri hodisalarga teran munosabati va fikr mantiqiyligi bilan o'ziga xoslik kasb etadi. Bu holat ayni shu she'rda namoyon bo'ladi. Darhaqiqat, eng qudratli bahodirlarni ham odatda hiyla va firib bilan mag'lub etadilar. Qudratli fil taqdiridagi firibga aldanib, asirga aylanish holati aslida bu insoniyat bilan bog'liq jarayondir. Zero xalq dostonlarida ham raqiblar qahramonlarni hech qanday

kuch bilan yenga olmagach, ularni hiyla va firib yo'li bilan tuzoqqa tushiradilar. "Xonaki fil" she'ri zamirida ham ayni shu fikrlar yashirin bo'lib, bu o'rinda shoir intoq san'ati vositasida aslida o'zi aytmoqchi bo'lgan so'zni aytadi, lirik kechinmani xonaki fil qismati vositasida aniq va jonli tasvirlashga erishadi. Bu jihat shoirning "Kiyik va toshbaqa" she'rida ham yaqqol namoyon bo'ladi. Ma'lumki, kiyik tez harakatlanuvchi yugurik jonivor. Toshbaqa esa aksincha, juda sekin va imillab harakatlanadi. Abdulla Oripov ayni shu holatdan falsafiy mazmun kashf etadi. Bu dunyoga endigina kelgan, yashash zavqi bilan yongan inson – yoshlik misoli kiyikka o'xshaydi. Aslida hayot ham shoir nazdida kiyikdek yugurik. Tez o'tib ketadi, ba'zan sezmay ham qolamiz. Shoir ayni shu lirik kechinmalar ifodasini quyidagicha jonlantiradi:

*Tiriklikning sirlari ko'p,  
Kuzatsang agar,  
Toqat bilmas, bu dunyoga  
Kelganda inson.  
Beshikda ham tinch yotmaydi,  
G'oyatda o'jar,  
Kiyik kabi sakraydi so'ng,  
Tolmas, chopag'on.*

Ammo bu dunyo o'tkinchi. Hamma buni yaxshi bilsa-da, hech kim bu yorug' olamni tark etishga shoshilmaydi. Ketish gali kelganda endi inson bolasi xuddi toshbaqadek imillaydi. Bu hayotni tark etishni aslo istamaydi:

*Yillar o'tib, oxirlaydi  
Foniy bu dunyo,  
Inson uchun jannatlardan  
Aslo kam emas.  
U dunyo gar chorlab qolsa,  
Eshitmas go'yo,  
Toshbaqadek imillaydi,  
Borgisi kelmas.*

Shoir ayni shu ikki jonzot vositasida bu hayotga kelish va ketish kabi teran falsafiy tushunchani ifodalab beradi. She'r hajman u qadar katta emas. Muallif kichik shakl vositasida kechinmalar-ning betakror qiyofasini yaratish iste'dodini ayni shu she'rda yorqin tarzda ko'rsatib beradi.

### **Xulosa**

Abdulla Oripovning majoziy xarakterga ega bo'lgan she'rlaridan yana biri "Chumchuq" she'ri bo'lib, *"Derazamga qo'ndi bir chumchuq, Angladimki, uning qasdi yo'q"* misralari bilan boshlanadi. Shu o'rinda Dilmurod Quronovning badiiy mazmun haqidagi quyidagi fikrlari yodimizga tushadi: "Badiiy mazmun haqida gapirganda, avvalo, badiiy asarda tasvirlanayotgan va badiiy idrok etilayotgan narsani farqlash zarur. Chunki ko'pincha asarda boshqa narsa tasvirlangani holda butunlay boshqa narsa idrok etilayotgan bo'ladi" [Quronov 2002, 96].

Ma'lumki, xalq og'zaki ijodining eng ommabop janrlaridan bo'lmish ertaklarning an'anaviy boshlanmasi mavjud: "bor ekan-u yo'q ekan, qarg'a qaqimchi ekan, chumchuq chaqimchi ekan...". Bu boshlanmalar an'anaviy va o'zgarmas. Sababi qadim-qadimdan o'zbek xalq og'zaki ijodida chumchuq chaqimchilik timsoli bo'lib, u nuqul gap tashiydi va ig'vo uyushtiradi. Buni juda yaxshi bilgan shoir g'iybatchi kishi obrazini ochib berish uchun aynan chumchuqni tanlaydi va o'zining lirik kechinmalarini aks ettiradi. An'anaviy shakl va mazmun vositasida o'zining badiiy yangiligini mohirona yaratadi.

Abdulla Oripovning xorij safarlarida yaratilgan she'rlaridagi badiiy tafakkur va obrazlar tadriji haqida gapirar ekanmiz, shoir falsafiy qarashlari, lirik kechinmalari yillar o'tgani sayin teranlashganiga, she'rlar tub zamiridagi mazmun yanada chuqur ildiz otganiga guvoh bo'lamiz.

### **Adabiyotlar**

Бобур. 2018. *Бобурнома*. Тошкент. Ўқитувчи.

Абдулла, Орипов. 2019. *Танланган асарлар*. Тошкент. Шарқ.

Дилмурод, Куронов. 2002. *Адабиётишуносликка кириш*. Тошкент. Фан

Жамолитдин, Турдимов. 1999. *Лирик кечинма табиати*. Тошкент.

филол. фан. номз. дисс.

## Classification and development of images in Abdulla Oripov's poems written abroad

Gulrukh Khudoyorova<sup>1</sup>

### Abstract

In the article, the system of images in A. Oripov's works created abroad, the stage of their renewal, and theoretical classification are implemented. Based on the classification of images, the changes in them, their role in expressing the experience are analyzed. Poems are divided into groups according to the years, and the mood of thinking in them is determined. The poet's ability to use images and ways of expressing lyrical experience are discussed in topics such as motherland, woman, and youth. The art of poems in 8 categories created abroad will be compared. The ways of reflecting the poet's experiences are defined in them, and the poems are classified in terms of space and time. A comparative analysis of human, animal, geographical space, detailed images is carried out, and the poet's artistic skill in creating these images is studied. The problem of the reflection of lyrical experience in the system of images of the poems created during the trip abroad is highlighted.

**Key words:** *classification, image, lyrical experience, artistic expression, travel lyric, human image, detailed image, geographical space image.*

### References

- Bobur. 2018. *Boburnoma*. Toshkent. O'qituvchi.  
Abdulla, Oripov. 2019. *Tanlangan asarlar*. Toshkent. Sharq.  
Dilmurod, Quronov. 2002. *Adabiyotshunoslikka kirish*. Toshkent. Fan.  
Jamoliddin, Turdimov. 1999. *Lirik kechinma tabiati*. Toshkent.

---

<sup>1</sup>*Khudoyorova Gulrukh Normurod kizi* - Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi.

**E-pochta:** gulruxkhudoyorova@gmail.com

**ORCID ID:** 0000-0002-1977-2225

**For citation:** Khudoyorova, G. 2022. "Classification and development of images in Abdulla Oripov's poems written abroad". *Uzbekistan: Language and Culture*. 2(2): 72-84.